4. Glosele. Conform unei practici curente în scrierile străine ale vremii, dar şi datorită unor nevoi inerente actului înţelegerii textului, vechile traduceri şi compilaţii româneşti prezintă felurite însemnări interne şi marginale care, sub aspectul conţinutului şi al funcţiilor pe care le aveau, pot fi considerate din mai multe perspective. Însemnările care interesează aici intră în categoria pe care, cu un termen cuprinzător, le vom numi glose[1]. Pe baza studierii unor astfel de însemnări - în special din două tipărituri româneşti de prestigiu, NTB şi VS -, prezente în numeroase texte vechi româneşti din secolele al XVI-lea şi al XVII-lea, cercetarea de faţă încearcă să găsească şi să ofere premise şi concluzii privitoare la complexul de structurare a vechilor texte româneşti, precum şi la calea pe care, sub acest aspect, vechea normă literară românească s-a edificat.

Discuţiile asupra gloselor în vechile texte româneşti nu lipsesc din literatura de specialitate. Cu oarecare insistenţă s-a aplecat asupra acestora D. Şesan, în *Noul Testament de la Bălgrad (1648)*, Braşov, 2002. Înţelegînd importanţa gloselor în studiul evoluţiei limbii, G. Ţepelea a considerat că acestea merită un studiu atent, realizat în *Studii de istorie şi limbă literară*, Bucureşti, 1970, în special p. 13-51. Cu toate că autorul menţionat excerptează exhaustiv glosele NTB, face clasificări şi încearcă să extragă unele concluzii, perspectiva rămîne centrată asupra NTB, doar nevoi argumentative generînd aserţiuni care lărgesc pespectiva şi concluzii referitoare la amploarea şi valorile fenomenului. În plus, lipsesc concluziile care, treptat, prin lărgirea sferelor, să încadreze aparent banalul procedeu în rîndul activităţilor culturale subsumate actului traducerii şi interpretării textelor şi, apoi, în rîndul factorilor creatori de normă literară. Cel care, însă, nu numai că a înţeles importanţa gloselor din vechile texte româneşti, dar chiar a utilizat din plin glosele în argumentaţiile sale, este cercetătorul N.A. Ursu. Astfel, în volumul *Contribuţii la istoria culturii româneşti, în secolul al XVII-lea. Studii filologice*, apărut la Iaşi, în anul 2003, dezbătînd paternitatea unor traduceri, cu toate problemele complexe care derivă de aici, filologul ieşean depăşeşte simpla constatare a existenţei gloselor, înţelegînd fenomenul glosării în reala sa dimensiune şi acordînd gloselor un rol important în analiza filologico-lingvistică a textelor. În studiul *Activitatea literară necunoscută a lui Daniil Andrean Panoneanul, traducătorul* ***Îndereptării legii*** *(Tîrgovişte, 1652)*, discutînd particularităţile grafice ale ms. 4389, N.A. Ursu analizează pe larg glosele din acest manuscris (p. 32-38). Cu această ocazie, autorul observă că, în parte, glosele de aici sînt ulterioare momentului traducerii şi se referă la conţinut, la semnificaţia termenilor sau orientează cititorul în legătură cu conţinutul termenilor la care ele se referă. Alte glose ale textului, scrise în diferite limbi (slavonă, greacă, latină) decurg din compararea celor trei izvoade aflate la baza traducerii şi privesc semnificaţia şi conţinutul unor segmente de text, ori aspectul teologico-educativ al unor segmente de text. În acelaşi studiu se subliniază existenţa notelor şi comentariilor marginale avînd caracter didactic, bogat reprezentate în ms. 4389 (p. 91-96), text care conţine „*peste trei sute de note marginale cu conţinut filologic* (s.a.) redactate în româneşte sau în slavoneşte, în care traducătorul semnalează unele diferenţe de text aflate în izvoadele folosite la elaborarea versiunii sale" (p. 131). Caracterul constant al acestui tip de demers ştiinţific, în care N.A. Ursu utilizează glosele se poate constata şi în studii precum: *Traducerea* ***Cronografului*** *numit „tip Danovici" poate fi o lucrare de tinereţe a lui Dosoftei*, *Traducerea* ***Istoriilor*** *lui Herodot atribuită lui Nicolae Spătarul (Milescu) a fost remaniată de taducătorul* ***Cronografului*** *numit „tip Danovici"*, publicate în *vol. cit*., precum şi *Concordanţe lingvistice între* ***Psaltirea*** *în versuri a lui Dosoftei şi unele psaltiri româneşti din secolul al XVII-lea*, apărut în LR XXXVI (1987), 5, p. 427-442.

O necesară menţiune o merită Mario Roques, cel care în ediţia *Paliei de la Orăştie*, publicată în 1925 pune la lucru informaţii extrase din analiza actului glosării extrăgînd de aici premise şi concluzii în ceea ce priveşte mai multe aspecte importante legate de acest text.

4.1.1. Deşi, în general, au caracter de indicaţii de lectură şi interpretare, glosele de care ne vom ocupa nu apar ca urmare a unor principii (pre)stabilite de către glosatori. De aceea, „sistemul" gloselor dintr-un text nu prezintă coerenţă internă (glosele nu se corelează între ele şi nu apar în toate locurile în care - judecînd pe urmele celui care a făcut respectivele glose - ar fi putut să apară). Ar fi inutil, aşadar, să se observe că glosatorilor NTB, spre exemplu, le-au scăpat felurite probleme, pe care nu le-au identificat şi semnalat. Principala cauză a acestui fapt stă în aceea că, lipsind o teorie (dar şi un exerciţiu suficient de constant) în domeniul traducerii, astfel de glose răspund mai curînd unor nevoi asupra cărora nu s-a raţionat foarte minuţios şi nu mereu resimţite cu acuitate.

Unele dintre glose pot fi cerute de limba română aflată, prin intermediul actului de traducere, în contact cu o altă limbă. Întrucît este vorba despre un comportament şi despre consecinţele ce decurg de aici ca urmare a contactului dintre două limbi (între care existau diferenţe importante nu doar în ceea ce priveşte structura şi modul de conceptualizare, ci şi din punctul de vedere al organizării aspectului literar), se poate afirma că majoritatea gloselor este cerută de către limba română şi de către receptorul român (acesta din

[1] Situaţia aceasta derivă din notele exegetice, interpolările lămuritoare, din massora, targum-uri, în fapt, dintr-un întreg complex de astfel de practici caracteristice nu doar textelor religioase. În esenţă, însuşi actul comunicării, ca act uman, aşadar imperfect, necesită un discurs paralel; la această premisă, desigur, de adaugă cauze precum trecerea timpului, diferenţele spaţiale, cultural-spirituale, esoterismul voit etc.

BDD-B2-18 © 2005 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.9.171 (2026-09-12 04:31:17 UTC)

urmă privit la toate nivelurile, cult şi mai puţin instruit, cu toate nevoile lor). Aici se grupează, în principal, cazurile în care limba română nu avea un termen pentru a denumi o anumită realitate, cele în care referentul era necunoscut în spaţiul şi/sau timpul românesc. Totodată sistemul limbii române putea cere cu necesitate o altfel de modelare a expresiei sau nivelul semantic şi cel conceptual puteau fi incompatibile cu alcătuirea sferei semantice a termenilor din textul de tradus. În acest caz erau necesare nuanţări, precizări care să direcţioneze cititorul pe coordonata semantică necesară înţelegerii întocmai a textului şi nu pe direcţia pe care uzul limbii române o cerea îndeobşte respectivului termen sau acelei structuri.

4.1.2. În sfîrşit, în destul de multe situaţii, glosele sînt preluate din textul străin tradus care, şi el, deţinea glose explicative şi trimiteri marginale. Nu se poate spune cu precizie decît rareori cine a întocmit glosele; ele puteau fi preluate din textul străin, puteau apărea în procesul traducerii, puteau fi adnotări la revizie, dar şi tîrzii.

4.1.3. În principiu, notele marginale oferă informaţii despre devenirea limbii şi a vechii norme române literare, deşi aceste informaţii nu prezintă mereu acelaşi grad de certitudine care s-ar obţine dacă unele stări de lucruri caracteristice devenirii limbii române ar fi cunoscute pe alte căi. De aceea, nu întotdeauna se pot obţine astfel informaţii precise asupra distribuţiei diastratice şi diatopice a cuvintelor, asupra relaţiei exacte între neologismele epocii şi arhaismele ei, sau asupra dezvoltării nivelului conceptual în epocă.

În cele ce urmează vom încerca să urmărim felul în care nevoile menţionate îşi găsesc căile concrete de soluţionare şi modul în care aceste procese influenţează limba şi gîndirea.

BDD-B2-18 © 2005 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.9.171 (2026-09-12 04:31:17 UTC)